

Др Зоран Ранковић
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Србија
zrankovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 271.222(497.11)-9”
1914/1918”: 929Петковић С.

СВЕШТЕНОСЛУЖЕЊЕ САВЕ ПЕТКОВИЋА У ГОДИНАМА ПРВОГ СВЕТскоГ РАТА*

Апстракт: У овоме раду представљени су начин испуњавања свештеничке дужности Саве Петковића у ратним годинама. Сава Петковић као свештенослужитељ служио је од децембра 1904. као њарох у Добановцима. По објави рата Србији 1914. године, аустроугарске власти су га затвориле и злостављале. У затвору је остао до уласка српске војске у Срем. При повлачењу српске војске избегао је у Србију, а потом се повлачио преко Црне Горе и Албаније до Рима, где је провео три године, вршећи дужности старешине Српске Цркве у Италији и њароха за српске избежлице. На основу архивске грађе (Архив Богословије Светиога Саве – АБСС, Митрополијски архив у Сремским Карловцима – МА-СК, Рукописно одељење Матице Српске – РОМС) и објављених података њароха римскога, применом историјске методе, излаже се животи српске црквене заједнице у Риму и Италији. Анализа црквеног живота српских избежлица показала је да се и у ратним временима и условима засновао уређен њарохијски живот.

Кључне речи: Први светски рат, Српска Православна Црква, Сава Петковић, Италија, Рим, њарох римски.

Велики и потресни догађаји који су се одиграли на светској позорници током друге половине друге деценије XX века, познати као Први светски рат, оставили су неизбрисиви траг не само у духовном животу народа који су били његови актери, него и у души свакога појединца који

* Рад је настао у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у двадесетом веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

је – вољно или невољно – бачен био у вртлог тих догађаја. Српски народ, са ове временске удаљености гледано, невољни учесник, ношен је на све стране и стављан у разноразне прилике и неприлике. Међутим, и у таквим тренуцима животних недаћа, многи су испуњавали своју дужност одговорно и самопрегорно. Један од таквих био је и Сава Петковић, потоњи архимандрит манастира Крушедола, који је по Божијем промислу, невољно, постао учесник у тим догађајима.

Сећања, искуства, одушевљења и немире из тих ратних страдања, Сава Петковић је прикупио и ставио на папир. Своје доживљаје из тих вихорних дана он је поделио на пет делова.¹ У првоме делу, који носи наслов „У ропству“, описао је своје доживљаје од објаве рата до уласка српске војске у Срем. У другом делу, под насловом „Међу браћом“, говори о своме животу у Србији од повлачења српске војске из Срема до њенога повлачења из Србије. Трећи део – „Пут у маглу“ – описује путовања кроз Србију, Црну Гору и Албанију. У четвртом делу, који има наслов „У избеглиштву“, износи слику избегличког живота у Италији и главније моменте из живота Српске Цркве у Италији. У петом делу – „У слободи“ – описује свој повратак у ослобођену Отаџбину и стање његове парохије после рата.

Он износи и побуде за присећање на живот у дане рата: „Значајнији догађаји из живота нашега народа из тога времена данас су већ углавном познати. Али догађаји из живота свих појединих учесника у њему нису још свима познати, јер нису још од свију описани и осветљени. Њих би требало детаљно описати, јер садрже у себи много интересантних података и много драгоцене грађе за историју Светскога рата. Јер, када би сви, или бар многи од интелектуалаца, објавили, ма у каквоме облику, своје интересантније доживљаје из овога времена ... моје је дубоко уверење, да би се српска књижевност обогатила једним капиталним делом од велике вредности за историју Светскога рата.“²

Сава Петковић рођен је 1878. године у Сремској Митровици. Гимназију са испитом зрелости завршио је у Српској великој гимназији у Сремским Карловцима 1896. године,³ а Богословију у Сремским Карловцима 1900. године.⁴ Као суплент у Рељевској богословији провео је

¹ О нацрту ових сећања види: С. Петковић, *Из ројства у слободу. (Моји доживљаји из Свешкој райа)*. I. У ројству, Нови Сад (б. г.), 10. Уводна реч датирана 1939. у манастиру Крушедолу.

² С. Петковић, *Из ројства у слободу*, 9–10.

³ АБСС, Професорски досије Саве Петковића, Извод из Службеничког листа. *Аудиоографија архимандрија Саве Петковића настојатеља манастира Крушедола*. Рукописно одељење Матице српске (РОМС) бр. М 6889, 1.

⁴ Н. Гавриловић, *Карловачка богословија (1794 – 1920)*, Сремски Карловци, 1984, 246; *Аудиоографија*, 1.

пуне 2 године, од 1. марта 1901. до 1. марта 1903. године.⁵ Због тешких породичних прилика – болести у породици⁶ – захвалио се на наставничкој служби и вратио у Срем, где почиње његова служба у свештеном чину.

Као свештенослужитељ служио је као „администратор парохије у селу Крушедолу од 4/17. марта 1903. год. па до 11/24. децембра 1904, а од тада као парох у Добановцима све до 17/30. новембра 1920. године. Осим радова из богословско-пастирске проблематике објављених у црквеним часописима, написао је, и уочи самог Првог светског рата објавио, студију из области археографије, којом су неки рукописи сачувани од заборава: *Ојис рукойиса манасџира Крушедола*.⁷ Рукопис ове студије предао је Српској манастирској штампарији ради штампања а он је узео једномесечно одсуство, дошао у Сремске Карловце и старао се око коректуре књиге, о чему пише: „У богословском семинару – где сам, добротом управника му г. Д-ра Викентија Вујића, добио бесплатан стан и храну – радио сам око коректуре и ревизије своје књиге. Посао је био велик и напоран како за мене тако и за слагаче, јер је текст био махом словенски и грчки, те сам морао обављати по три коректуре и две ревизије. Али ја нисам жалио ни себе ни слагаче, него сам грозничавом журбом радио само да што пре књига изиђе из штампе. А зашто? То нисам знао. Само ме је нешто неодрљивом снагом гонило на то и у души сам осећао уверење: да је никада више нећу свршити, ако је сада не свршим.“⁸ Као да је предосећао надлазеће тешке дане.

По објави рата Србији 1914. године, аустроугарске власти су га затвориле и злостављале. У затвору је остао до уласка српске војске у Срем. Сећања на своје доживљаје од објаве рата до уласка српске војске у Срем преточио је у књигу.⁹ При повлачењу српске војске из Срема избегао је у Србију и у Нишу¹⁰ је радио у српском Црвеном крсту. О свом путовању до Ниша пише у *Ауџиобиографији*:

„Неколико дана после објаве рата спроведоше ме аустро-угарски војници заједно са учитељем и једним трговцем као таоца у Сурчин, где сам провео у затвору цео месец дана све до прелаза Српске војске у

⁵ АБСС, Професорски досије Саве Петковића, Извод из Службеничког листа.

⁶ *Ауџиобиографија*, 1.

⁷ С. Петковић, *Ојис рукойиса манасџира Крушедола*, Сремски Карловци 1914.

⁸ С. Петковић, *Из ројсџива у слободу*, 11.

⁹ С. Петковић, *Из ројсџива у слободу*.

¹⁰ У Нишу је сазнао да је окупациона власт имала у плану његово убиство, и то набијањем на колац: С. Петковић, *Моја парохија пре и после свейскоја райи*, Сремски Карловци, 1930, 33.

Срем. Ослободивши се тешког затвора и још тежих шикана од стране мађарских војника, дочекао сам у Добановцима у пуном орнату и поздравио Српску војску, одржао у цркви свечано Благодарене, а увече велики банкет у част српских официра и сутрадан одмах пребегао заједно са женом у Обреновац и то преко Деча, одакле сам повео са собом и свога таста, старога пароха Јеврема Белегишанина, и његова капелана, а мога пашенога, Николу Кривокућина са женом му, мојом свастиком, Меланијом. 14. септ. т. г. стигли смо у Аранђеловац, где смо провели месец дана. Из Аранђеловца моји рођаци сместише се у манастиру Раваници, а ја са женом отпутовах у Ниш, где сам провео пуну годину дана радећи у Српском црвеном крсту и заробљеничкој команди за који сам рад одликован медаљом Св. крста¹¹

Са војском се Сава Петковић повлачио преко Црне Горе и Албаније до места Сан-Ђовани ди Медуа. Одатле је отишао у Рим, где је провео три године. Ту је вршио дужност старешине српске цркве у Италији и пароха за српске избеглице у Риму. За старешину Српске цркве у Италији поставио га је митрополит Србије Димитрије својим актом од 17. фебруара 1917. године АЕБр. 52 на Крфу.¹² О свом путовању током рата он укратко пише у писму Архидијецезалној Конзисторији овако: „...част ми је пречасноистој до знања ставити да сам цело време свога бављења изван Отаџбине, из које сам 31. августа 1914. услед повлачења Српске Војске избегао у Србију, провео које у Србији које у Италији. У Србији провео сам од 1. септембра 1914. до 1. октобра 1915. радећи у Српском Црвеном Крсту у Нишу у Одељењу за заробљеничку пошту. Од 1. октобра 1915. до 3. јануара 1916. провео сам на тешкоме путу кроз Србију, Црну Гору и Албанију до Сан Ђовани ди Медуа, одакле сам, после 26 - дневног очекивања на лађу, прешао у Италију и настанио се у Риму, где сам проживео пуне три године (од 3. I. 1916. до 6. I. 1919. год.), вршећи дужност Старешине Српске цркве у Италији и пароха за српске избеглице у Риму...“¹³

Крајем 1915. и почетком 1916. године, када се један део српских избеглица настанио у Италији, образована је и Српска Црква у Италији. Српске избеглице, углавном са Крфа, на путу за Француску или Енглеску и обратно, дуже или краће време задржавале су се у Италији, углавном се настањујући у градовима. Како се највећи део избеглица

¹¹ Аутиобиографија, 1–2.

¹² Аутиобиографија, 2.

¹³ МА-СК, Писмо Пречасној Архидијецезалној Конзисторији у Сремским Карловцима од 6. марта 1919. године, К 801/69 /1919.

настанио у Риму, где је установљена и „Српска делегација за прихватање српских избеглица“, то је Рим постао средиштем свеукупног деловања Српске Цркве у Италији. Српско свештенство, било да се краће време задржавало или стално настанило у Риму, служило је, не баш често, у цркви Светог оца Николаја при Царском руском посланству, и могло је, у свако доба, да се послужи неопходним богослужбеним предметима потребним за вршење црквених служби и молитвословља за српске избеглице. Истина, Митрополит је дао налог римским свештеницима да покушају да набаве све што им је потребно за вршење обреда, а ако не би имали успеха у томе, да се делегат краљевске владе званичним путем обрати државним властима с молбом за средства ради набавке црквених утвари и сасуда.¹⁴ Међу свештеницима који су се настанили у Риму био је и Сава Петковић.¹⁵

До краја априла 1916. године српско свештенство за српске избеглице обавило је, са дозволом Руског посланства, неколико водоосвећења и молитвословља по српским становима у Риму, уз Часни пост Тајну исповести и служио Литургије на којима се верни народ причешћивао. Мало водоосвећење, у присуству „свих српски избеглица и многобројне веома отмене италијанске публике“,¹⁶ извршено је и на Светосавској свечаности.

Живљи рад за Српску Цркву у Риму наступа када је, 1. маја 1916. године, за настојатеља Руске Цркве при Царском руском посланству постављен архимандрит Симеон. Он је издејствовао од Руског посланства дозволу да српско свештенство може чешће служити Литургију у цркви Светог оца Николаја. Од тога времена у празничне дане Литургију у овоме храму редовно служе два српска свештенослужитеља која су се стално настанила у Риму: Сава Петковић и Никола Кривокућин, парохијски помоћник из Деча у Срему. До краја те године српски свештенослужитељи одслужили су 16 Литургија, а за Србе су, по мишљењу Саве Петковића, најзначајније две, одслужене на молбу Краљевског српског посланства у Риму. Једна је одслужена на Видовдан заједно са Парастосом српским јунацима који су на бранику вере и Отаџбине свој живот положили, а друга је одслужена на Петровдан са Благодарењем и молепствијем за здравље и дуг живот краља Петра. Литургији на Пе-

¹⁴ Р. Радић, М. Исић, *Српска црква у Великом райу 1914–1918*, Београд – Гацко, 2014, 130.

¹⁵ С. Петковић је описао црквено-пастирски рад српског свештенства у Риму, дајући са лица места веома значајне историографске податке: *Српска Црква у Италији за време Свешћеној райи*, Гласник Српске Православне патријаршије, XII, 8, (1931) 119–122; 9, 140–142. Основу мог даљег излагања чини овај Петковићев преглед.

¹⁶ С. Петковић, *Српска Црква у Италији за време Свешћеној райи*, 119.

тровдан присуствовали су, поред српских избеглица: Никола Пашић, руски амбасадор Михаил Гирс, оба српска посланика при Квириналу и Ватикану и делегат Краљевске владе.

У Српској Цркви у Италији, међу српским избеглицама, одвијао се уобичајени али живи црквено-парохијски живот. Осим молитвословља – освећења славских водица, кољива, резања славских колача и слично – Сава Петковић, старији свештеник у Риму, обавио је и крштења два новорођена српска детета, и то једно у цркви у Риму а друго у родитељском дому у Напуљу.

Много је, у погледу црквено-пастирског рада, била плоднија и за малу Српску Цркву у Италији далеко значајнија 1917. година.

Сава Петковић служио је Литургију на празник Обрезања Господњег и Светога Василија, прочитао Божићну посланицу Митрополита Србије Димитрија, упућеној са Крфа „пострадалој пастви Српске Цркве“, и одржао беседу на почетку нове године.¹⁷ На Литургији је ношен тас за породице српских свештеника које су остале у Србији а који би преко Митрополита био прослеђен онима којима је најпотребнији.¹⁸ Служио је Литургију и на празник Сабора Светога Јована. Свети Сава је нарочито свечано прослављен. Литургију „у дупке пуној руској цркви“¹⁹ служили су сви руски и оба српска свештеника, а Сава Петковић је одржао беседу.²⁰ После подне одржана је Светосавска свечаност у оквиру које је Сава Петковић, пред великом иконом Светога Саве, обавио освећење воде и кољива и пресекао славски колач са четири мала Српчета из четири српске покрајине и са делегатом Краљевске владе, који је одржао и пригодан говор. Митрополит Српски Димитрије, својим актом од 17. фебруару 1917. године, поставља Саву Петковића за старешину Српске Цркве у Риму и околини.²¹ После овога акта нови старешина Српске Цркве у Италији развија интензивнији пастирски рад међу повереном му паством. За све време своје свештеничке службе, ма на којој се парохији и положају налазио, Сава Петковић вршио је своје дужности савесно и ревносно.²²

¹⁷ Беседа је штампана у књизи: С Петковић, *Пасијирске йоуке*, Ср. Карловци, 1922, 53–54.

¹⁸ Р. Радић, М. Исић, *Српска црква у Великом райу*, 130.

¹⁹ С. Петковић, *Српска Црква у Италији за време Свешкоја райа*, 120.

²⁰ У публикованом облику, беседа има наслов *Уйеха свешосавска српским избегицама*: С Петковић, *Пасијирске йоуке*, 54–58.

²¹ Текст акта митрополита Димитрија публикован је; в. С. Петковић: *Српска Црква у Италији за време Свешкоја райа*, 120.

²² О неким примерима савесног и преданог парохијског рада Саве види: С. Петковић, *Моја парохија уре и йосле свешкоја райа*, 11–15.

Широко поље рада нашао је – осим у цркви и становима српских избеглица – у римским болницама у којима су, поред неколико болесних српских избеглица, били смештени српски ратни инвалиди. Од децембра 1916. до септембра 1917. године стигло је у Рим из аустријског ропства, у виду размене ратних заробљеника, 162 инвалида. У Риму се задржало 32 инвалида, а остали су, после краћег боравка у Риму, упућени у Француску или на Крф. Ти рањеници били су предмет особите пажње и бриге старешине Српске Цркве у Риму. Он је ове рањенике, углавном официре, подофицире и чиновнике, посећивао, тешио и, према жељи, исповедао и причешћивао. Педантни Сава Петковић наводи да је те 1917. године на вечни покој испраћено, молитвом и сузама српских избеглица, петоро уснуло Срба.

Током 1917. године српски свештеници одслужили су 21 Литургију у руској цркви, а нарочито су свечане биле оне одслужене на Васкрс – служио је сабор свих руских и српских свештеника „рано после поноћи“,²³ Видовдан – са Парастосом, и Петровдан – са Благодарењем и молепствијем за Краља. Почетком октобра 1917. године у канцеларији Српске делегације обављено је и прво српско венчање – први весели догађај у тужној српској колонији. У новембру исте године, превео је римски парох у крило Православне Цркве два српска новорођенчета из Милана која су, у недостатку православног свештеника, крштена у римокатоличкој цркви.

Почетком октобра засновани су „Протоколи крштених, венчаних и умрлих српског православног пароха за избеглице у Риму“. Од тога дана бележе се у ту књигу сви крштени, венчани или умрли међу српским избеглицама у Италији, а који су до тада били уписивани у протоколе цркве при Руском посланству. У исто време израђен је званични печат пароха са грбом Краљевине Србије и натписом: „Српски православни парох за избеглице у Риму“. Добијањем печата почиње право „званичење“ старешине Српске Цркве у Италији, односно пароха за српске избеглице у Риму. Делегат Владе Краљевине Србије за помоћ избеглицама у Италији, Дан. А. Миловановић, тражио је од Митрополита да се пароху римском пошаљу формулари за изводе, али је добио одговор да у Државној штампарији нема извода и да парох издаје уверења уместо извода.²⁴

На Нову 1918. годину у Рим је, враћајући се из Русије преко Лондона, Париза, Нице и Рима на Крф, допутовао епископ Велешко-Дебарски Варнава и међу српским избеглицама изазвао огромну радост. Одслу-

²³ С. Петковић, *Српска Црква у Италији за време Свешћској райи*, 121.

²⁴ Р. Радић, М. Исић, *Српска црква у Великом райи*, 130.

жио је, са свим руским и српским свештеницима, у руској цркви Литургију на Богојављење и својом беседом утешио „ојађене душе српских и руских избеглица“.²⁵ Сава Петковић, старешина Српске Цркве у Риму, постарао се да епископу Варнави боравак учини „што пријатнијим и кориснијим у овом ‘другом Јерусалиму’, препуном хришћанских светиња и историјских знаменитости“.²⁶

Где год да се Срби налазе, празник Светога Саве прослављају торжествено. Тако је било и у Риму ратне 1918. године. Сава Петковић је са српским свештеницима у руској цркви служио бденије и Литургију, изговоривши на Литургији прикладну беседу.²⁷ После подне одржана је Светосавска прослава са освећењем водице, кољива и резањем славског колача и светосавским рецитацијама, уз учешће свих српских избеглица и многобројних Италијана. На прослави се истакао хор српске дечице који је образовао тадашњи глумац Пера Добриновић, а који је, поред светосавских, отпевао и неколико националних песама, од којих је „раздрагана публика са сузама у очима нарочито слушала и неколико пута захтевала да певају ону, тада популарну, песмицу: „Тамо далеко...“, а нарочито ову, нешто измењену, строфу: „Без отаџбине у Риму седим ја – Ал’ опет певам, кличем: живела Србија“, како сведочи сам старешина Српске Цркве у Риму.²⁸

Фебруар 1918. године донео је радост члановима Српске Цркве у Риму, а нарочито онима који су имали децу. Наиме, министар просвете и црквених послова Љуба Давидовић својим актом од 15. фебруара одобрио је да се у Риму отвори Српска основна школа за децу српских избеглица. У тој школи предавања су држана четвртком од 3 до 5 сати по подне. Сава Петковић држао је наставу веронауке а Никола Кривокућин, други свештеник у Риму, наставу из српског језика. Сву децу, као и још неке српске избеглице, исповедио је 16. марта после Бденија и причестио сутрадан на Литургији Сава Петковић.

Сава Петковић био је сведок и немилих догађаја и, као парох римски, на известан начин учесник у њима. Наиме, почетком марта кренула је, по наређењу Владе, једна група српских студената са Крфа у Француску да продужи своје започете студије на тамошњим универзитетима. Брод којим су путовали, „Адријатик“, сударио се 5. марта на морској пучини недалеко од Галипоља са другим бродом и потонуо заједно с

²⁵ С. Петковић, *Српска Црква у Италији за време Свештскога рата*, 140.

²⁶ *Исто*, 141.

²⁷ Публикована је с насловом *Туја за изјубљеном Отаџбином*: С. Петковић, *Пасијирске поуке*, 58–61.

²⁸ С. Петковић, *Српска Црква у Италији за време Свештскога рата*, 141.

путницима. Од потонулих десетак српских студената, пронађени су лешеви тројице, и они су сахрањени на гробљу у Галипољу. Опело је, последњег дана Свете Четрдесетнице, извршио Сава Петковић. Том приликом, због временских неприлика, није изговорио надгробну беседу, али је припремљено слово публиковао касније.²⁹

Настављајући парохијске обавезе, Сава Петковић обављао је, по благослову Митрополита, чин прелаза из римокатоличке у православну веру. На Велики уторак, 17. априла, Православној Цркви прибројана је Јованка, кћер мајора Војислава Б. Тодоровића, која је рођена 1911. године у Бечу, где је и примила крштење, али у римокатоличкој цркви.

На Велики четвртак и Велику суботу служио је Свету Литургију без саслужитеља, а на дан Пасхе, 22. априла, саборно са свим руским и српским свештенством. У току месеца маја одслужио је седам Светих Литургија. У току истога месеца, 24. маја, венчао је, уз саслуживање свештеника Николе Кривокућина, мајора Драгомира Палића из Београда и кћерку знаменитог Србина, а турског достојанственика, Ђорђа паше Беровића. Венчање је извршено у пашином стану, у присуству елите италијанског и српског друштва. Поуке младенцима, како на брачном испиту тако и на самом венчању, као и главне формуле у самим црквеним чиновима, парох римски изговорио је на француском језику – језику који је нововенчанима био заједнички. Ово је, како сведочи Сава Петковић, оставило пријатан утисак на присутне странце, који су тако могли да прате ток и садржај ових црквених чинова.³⁰

У јуну Сава Петковић одслужио је саборно са руским и српским свештенством четири Литургије. На Видовдан после Свете Литургије одслужио је Парастос српским војницима који су живот свој положили за отаџбину од Косовског боја до тога дана, а на Петровдан Чин Благодарена у славу рођендана Његовог Величанства Краља Петра I, изговоривши пригодне беседе.³¹

Летњи месеци – јули и август – прошли су без важнијих догађаја, јер су се и српске избеглице, које су то могле, као иначе и становници Рима, склонили од врућине у бање изван Рима или околна шумовита села. Редован живот и свештенопастирски рад у малој српској заједници у Риму поново су започети тек 1. септембра.

У то време почео је да се шири међу римским становништвом грип, од кога су дневно умирале стотине људи, а хиљаде лежале по болницама

²⁹ С. Петковић, *Пасхијске поуке*, 65–67.

³⁰ С. Петковић, *Српска Црква у Италији за време Свешћској райа*, 141–142.

³¹ С. Петковић, *Пасхијске поуке*, 61–65.

или у својим домовима. Српски парох у Риму своју пастирску дужност обављао је савесно. Служио је Свету Литургију у све празничне и понеке недељне дане, држао веронауку, обављао крштења, вршио освећења свечарских водица и резања славских колача, знаменовања деце. Поред свих редовних црквено-пастирских дужности, Сава Петковић је све своје слободно време проводио посећујући оболеле српске војнике по римским болницама и српске избеглице по домовима, читајући им молитве за оздрављење, исповедајући их и причешћујући. Међу српским живљем у Риму, од грипа се упокојило само осам.³² Осим тога, обавио је два чина прелаза из римокатоличке у православну веру у Риму, и то Италијанки које је извесно време пре примања у православље поучавао основним истинама православне вере, тј. вршио катихизацију. Главна побуда за примање православља код обе Италијанке била је љубав према двојници српских официра, који су им примање православне вере поставили као основни услов за венчање. Једну од њих венчао је 5. новембра са Миланом Ристићем, резервним пешадијским потпоручником из Ниша у згради Српске делегације. У исто време извршио је и два опела изван Рима. Једно опело извршио је над српским добровољцем Душаном Пејићем у Ночери Умбри, а друго је обавио на телима 23 српска војника 11. новембра, који су 4. новембра недалеко од Таранта пострадали у страшном судару возова. Том приликом рањено је око стотину српских војника, које је после опела Сава Петковић посетио и тешио.

Почетком 1919. године скоро све српске избеглице из Рима вратиле се су се у своју ослобођену отаџбину. Тиме је и живот и рад мале српске црквене заједнице у Италији ушао у нове токове на новим просторима. Сава Петковић вратио се крајем јануара 1919. године на своју парохију у Добановцима.

Свештенослужење Саве Петковића у данима Првог светског рата било је, као и његовој свештеној сабраћи, тешко и мучно. Искусио је бруталност аустроугарске војске у Срему, поделио са српском војском све страхоте повлачења преко Албаније и осетио сву тегобу живота у избеглиштву. Међутим, ни у једном тренутку није запостављао свештеничке дужности. Организовао је у Риму, где се обрео са групом српских избеглица, црквену заједницу која је, ван поробљене отаџбине, живела и делала као истинска црквено-парохијска заједница. Именовани парох за српску црквену заједницу у Риму и Италији предавао се свештенослужитељској делатности тако предано да је чак у једном

³² С. Петковић, *Српска Црква у Италији за време Свештеног рата*, 142.

тренутку имао и здравствене проблеме, те је током летњих месеци 1918. године провео ван Рима на одмору и лечењу.³³ Његов извештај о животу Српске Цркве у Италији сведочи нам да истинска парохијска заједница, у свако доба и на сваком месту, не обазире се на тескобе, живи животом – или бар се то труди – који јој је Божијим промислом дарован. Свешћенослужитељ, својим речима, делима, старањем и примером, заснивајући и у таквим условима парохијски живот предводи их – по примеру и сведочењу Саве Петковића.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Гавриловић Н., *Карловачка дојословија (1794–1920)*, Сремски Карловци, 1984.
Петковић С., *Опис рукописна манастира Крушедола*, Сремски Карловци, 1914.
Петковић С., *Пасићке поуке*, Ср. Карловци, 1922.
Петковић С., *Моја парохија пре и после светској рат*. (Два одломка из „Доживљаја једној свешћеника у светској рат“), Сремски Карловци, 1930.
Петковић С., *Из ројства у слободу*. (Моји доживљаји из Светској рат). I. У ројству, Нови Сад (д. г.)
Петковић С., *Српска Црква у Италији за време Светској рат*, Гласник Српске Православне патријаршије, XII, 8, (1931), 119–122; 9, 140–142.
Радић Р., Исић М., *Српска црква у Великом рат*у 1914–1918, Београд – Гацко, 2014.

Zoran Rankovic, Ph.D.

Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Serbia

Sacred Ministry of Sava Petkovic during the World War I

Summary: This essay presents the way Sava Petkovic performed his priestly duties in the period of war. From December 1904 Sava Petkovic, latter archimandrite of the monastery of Krusedol, served as a parish priest in Dobanovci. After the declaration of war against Serbia in 1914, Austro-Hungarian authorities arrested and molested him. He remained imprisoned until Serbian army entered Srem. With the withdrawal of the Serbian army he fled to Serbia, and afterwards he withdrew over Montenegro and Albania to Rome, where he spent three years. There he served as the Head of the Serbian Church in Italy and the parish priest of Serbian refugees in Rome. The analysis of the church life of the Serbian refugees revealed that even in the times of war there was an arranged parochial life.

³³ *Исић*.